

Феминистички, друштвени и кривичноправни идеаријум Консепсион Аренал: прилог текстуалној анализи

У чланку се анализира књижевна заоставштина Консепсион Аренал, једне од првих феминисткиња у Шпанији. Делујући у разним областима, ова активисткиња и реформаторка дала је немерљив допринос у борби за слободно и праведно друштво друге половине 19. века. Први део рада пружа увид у њена постигнућа на пољу хуманитарног, кривичног и међународног права, те реформе казненог система, док се у другом критички сагледава ауторкино ангажовање у решавању друштвених питања епохе, борби за људска, нарочито радничка и женска права. Посебна пажња посвећена је деловању Консепсион Аренал на плану еманципације жена у Шпанији која пре свега подразумева право на образовање и запослење. На изабраном књижевном корпусу, који чине њене најзначајније феминистичке студије – *Жена будућности* и *Школовање жена* – кроз дескриптивни осврт на садржину текстова анализирају се најважнији постулати раног феминизма у Шпанији и преиспитује важност књижевне мисли шпанске ауторке у актуелном тренутку, те утицај на будуће генерације шпанских феминисткиња.

Кључне речи: Консепсион Аренал, рани феминизам у Шпанији, људска права, право жена на образовање, радна права жена

Увод

Ове године навршава се двеста година од рођења правнице, прозне књижевнице, песникиње и хуманисткиње Консепсион Аренал Понте (Concepción Arenal Ponte, 1820–1893), пионирке феминистичке мисли у Шпанији.¹ Њено књижевно стваралаштво – деценијама занемарено у родној земљи, за разлику од правничких постигнућа – последњих година долази у жижу интересовања, о чему сведоче бројни чланци и публикације. У нашој културној средини била је непозната до објављивања превода дела *Жена будућности* 2019. године, чиме су се отвориле могућности за компаративна истраживања зачетака феминистичких идеја у Србији и Шпанији.

Консепсион Аренал је живела у динамичном периоду друштвене историје Шпаније који су обележиле честе смене власти, побуне и немири, а пре свега изразита политичко-идеолошка подела на две супротстављене струје: *либерално-прогресивну* и *традиционалистичко-конзервативну*. Прву сачињавају буржоазија и интелектуалци,

поборници друштвених промена, поделе власти, парламентарног уређења и владавине народа, док другом идеолошком усмерењу припадају повлашћене класе (племство, велепоседници и клер), али и нижи слојеви становништва, као подршка друштвеној непокретљивости и политичком апсолутизму.² К. Аренал била је блиска краусистима, слободоумним интелектуалцима либералних политичких и идеолошких погледа. Овај утицајни друштвени и културни покрет, проистекао из струје немачке идеалистичке филозофије Фридриха Крауса (Karl Christian Friedrich Krause, 1781–1832), представља вид друштвене ангажованости засноване на идеји о апсолутној слободи и достојанству човека. Шпанску верзију краусизма одликује уздање у напредак разума, успостављање политичких слобода, вера у преображај појединца и друштва кроз континуирани развој. Залажући се за слободу мишљења и једнакост, краусисти су подупирали промену друштвене улоге и положаја жене, пре свега на плану образовања.³

Нестабилност, покушаји преврата, економска криза, непрестани сукоби либерала и конзервативаца током владавине Изабеле II Бурбонске (Isabel II de España, 1833–1868), кулминирају Револуцијом из 1868. године.⁴ Побеђују прогресивне идеје, започиње убрзана модернизација друштва, а радничкој класи отвара се пут ка остварењу права и активнијем суделовању у политичком животу. Шпанија током тзв. „шестогодишњег периода демократије“ (Sexenio democrático, 1868–1874), 1869. године добија модеран Устав који гарантује низ демократских права грађанима, а монархији ограничава овлашћења. Ипак, Револуција није обухватила све друштвене слојеве, те се оцењује као политичка, а не друштвена, будући да није довела до корених промена система. 11. фебруара 1873. проглашена је Прва шпанска република, на чијем челу се смењују председници, те убрзо прераста у војну диктатуру. Долазак на трон Алфонса XII од Шпаније (Alfonso XII de España, 1874–1885) 29. децембра 1874. године означава крај Прве републике и почетак периода Рестаурације монархије.⁵

У оваквим друштвеним околностима делује и ствара Консепсион Аренал. Одговарајући на изазове времена, бави се добротворним радом, социјалним питањима, положајем жена и других осетљивих група, проблемом просјачења, правима осуђеника и затвореника. Залаже се за побољшање услова живота у прихватилиштима за сиромашне, казнионицама и здравственим установама. Друштвено ангажована списатељица, новинарка и аболиционисткиња, огледа се и у научно-истраживачкој делатности на пољу социологије, економије и антропологије, дајући јединствен допринос на подручју културе и друштвене еманципације.

Добротворни рад и реформа казног система

Како би се свестраност и разноврсност подручја рада – које одликују инвентивност и истанчан осећај за правду и солидарност – могле боље разумети у историјској перспективи, опус Концепсјон Аренал неопходно је сагледати из више углова. Њено интелектуално деловање може се поделити на три подручја: друштвено и радничко питање, реформа казног система и борба за еманципацију жена, а у свакој је оставила великог трага који превазилази националне оквире. Правница по занимању – боље речено, по образовању, пошто диплому није стекла услед чињенице да је жена – највећа признања стекла је управо у том подручју.

На почетку каријере, са супругом, адвокатом и писцем Фернандом Гарсијом Караском (Fernando García Carrasco), пише критичке чланке за либерални часопис *La Iberia*. После његове смрти и ступањем на снагу Закона о штампи 1857. године – са циљем контроле новинских садржаја и заустављања критике самовлашћа Фернанда VII – који је обавезивао ауторе да потпишу текстове, директор часописа прекида сарадњу са њом не усуђујући се објављује текстове које је написала жена.⁶ Но, то је није омело да настави да се бави књижевним радом и друштвеним активизмом.

Први успех постиже есејом *Доброћинство, филантропија и милосрђе (La beneficencia, la filantropía y la caridad, 1861)*, потписаним именом десетогодишњег сина Фернанда. Њиме побеђује на конкурс Краљевске академије моралних и политичких наука (*Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*) чија је тема расветљавање ова три термина, до тада коришћена истозначно.⁷ Иако је ауторкин пол убрзо откривен, Академија је направила преседан доделивши први пут награду жени. У образложењу се истиче важност њене анализе и дефиниције појмова „доброћинство“, као система помоћи угроженим грађанима, „филантропије“, бриге о достојанству појединца и „милосрђа“, као хришћанске самилости која проистиче из љубави према Богу и ближњем: „Доброћинство болеснику шаље носила; филантропија му прилази; милосрђе му притиче у помоћ“,⁸ како је написала на запечаћеној коверти послатој на конкурс. Установљавањем разлика међу тим концептима Аренал поставља темеље структурне социјалне помоћи која се не заснива на хришћанској доброј вољи, већ је задатак државе.⁹

Сарађујући с католичком добротворном организацијом Друштво Светог Винсента Паулског (*Sociedad de San Vicente de Paúl*) оснива женски огранак у месту Потесу у Кантабрији желећи да укључи што више жена у хуманитарни рад. Из тог

ангажовања проистиче њен први и једини бестселер, *Приручник за походиоце убогих (El manual del visitador del pobre, 1863)*, који је имао више издања у Шпанији и био преведен на неколико језика.¹⁰ Намењен је превасходно женама које помажу болесним и сиромашним особама, а нису обучене за тај посао. Социопсихолошким приступом и анализом која задире у унутрашњост бића, ауторка пружа савете о томе како се пажњом и љубављу може помоћи маргинализованим и унесрећеним људима. Књига је доживела велики успех широм Европе поставши незаобилазан приручник добротворних организација основаних у другој половини 19. века. Хуманитарним радом бави се и у женском огранку шпанског Црвеног крста, једно време вршећи дужност генералне секретарке помажући најугроженијим сународницима, а током Трећег карлистичког рата управља болницом у провинцији Бургосу где се лече војници обе зараћене стране.

Поставши, на иницијативу краљице Изабеле II, прва жена са звањем надзорнице женских затвора и једна од првих жена на јавној функцији у Шпанији, пише запажено дело *Писма преступницима (Cartas a los delincuentes, 1865)* у ком анализира осетљиво питање неопходности измена Кривичног законика (на чему су инсистирали и краусисти), по чијем објављивању добија отказ.¹¹ Главна идеја, изнета у овој књизи, јесте помоћ осуђеницима у рехабилитацији и поновном укључивању у друштво уместо пуке казне, а пре свега усвајање моралних принципа и вредности.¹² Након Револуције из 1868. привремена влада именује је за инспекторку женских казнено-поправних завода.¹³ Бави се истраживањима у вези с квалитетом живота затвореника и развијањем одговарајућих едукативних програма унутар казних установа.¹⁴ Разочарање предузетим мерама и резултатима изнела је у делу *Анализа прописа за реформу затвора које је одобрила Скупштина (Examen de las bases aprobadas por las Cortes para la reforma de las prisiones, 1869)*. Оснива и уређује часопис *La Voz de la Caridad* који служи као платформа за пријаву злоупотреба, злостављања и корупције у затворима и уточиштима за убоге (лоша и оскудна исхрана, радна и сексуална експлоатација и сл.).

У тексту *Осуђеник, светина и целат* или *Извршење смртне казне (El reo, el pueblo y el verdugo o La ejecución de la pena de muerte, 1867)* осуђује јавна погубљења предлажући хуманија средства. Разматра етички проблем различитог односа према судији који потписује пресуду и целату који је извршава¹⁵ и инсистира на спровођењу закона, суђењу и извршењу казне осуђујући мучење и линч.

Важна дела из кривичног и међународног права су *Ода ропству (Oda a la esclavitud, 1866)*¹⁶, којом побеђује на конкурсном питању укидања ропства у

шпанским колонијама¹⁷ и *Казнене колоније у Аустралији и казна изгнанства (Las colonias penales en Australia y la pena de deportación, 1877)*, као и препорука послата Конгресу којом је спречено оснивање шпанских казних колонија какве су имале Енглеска и Француска.¹⁸ Текстове *Затвор за пример. Студије о казненом праву (La cárcel llamada Modelo, Estudios penitenciarios, 1877)* и *Есеј о људским правима (Ensayo sobre el derecho de gentes, 1879)* поједини аутори сматрају њеним најважнијим доприносом шпанском друштву. Аренал изнова наглашава да казна не сме подразумевати нељудско и окрутност поступање, већ мора бити усмерена ка добру осуђеника и побољшању читаве заједнице.¹⁹

Објављивала је стручне радове у најпознатијим шпанским и француским публикацијама из области криминологије: *La Nueva Ciencia Jurídica: Antropología, Sociología* и *Bulletin de la Société Générale des Prisons* у ком је изашао њен запажени чланак *Казнена клиника (Clínica criminal, 1886)*. Извештаји К. Аренал о реформи казненог система представљани су на конгресима у Европи и Америци. Имала је значајан међународни утицај, посебно захваљујући студијама које се односе на реформу казнено-поправних установа и казненог система, превођеним на бројне језике и штампаним у угледним европским часописима.²⁰

Радничко и друштвено питање. Образовање као темељ модерног друштва

Као правница и хуманитарна радница, Концепсион Аренал била је добро упозната с економским и социјалним последицама индустријске револуције на неразвијено шпанско друштво.

Тежак положај радника подстакао ју је да покрене хуманитарни пројекат по узору на француски модел, по којем десет богатих породица финансијски помаже једној породици без средстава (*patronato de los diez*). Затим утемељује фонд *Constructora Benéfica* чији је циљ изградња станова за раднике, али пре свега да се спречи да лоши економски и радни услови наведу сиромашне на криминал.²¹ Тако је у Мадриду, ондашњем индустријском центру у експанзији, изграђено више насеља које су одличан пример социјалног становања и нискобуџетне градње.²²

Односом радника и буржоаских индустријалаца бавила се у књигама *Писма једном раднику (Cartas a un obrero, 1871)* и *Писма једном господину (Cartas a un señor, 1880)*. У првој обрађује актуелна друштвена питања, попут немаштине, незапослености,

људских права, класних сукоба, радничког удруживања и права на штрајк, социјализма и неопходности борбе против капитала, док друга представља критику пракси којима буржоазија контролише индустрију, структурног насиља капитализма и лоших услова рада. Као противница економије слободног тржишта, која капиталистима омогућава да добит одређују једним јединим правилом – да буде што је могуће већа – упозорава да је јаз између богатих и сиромашних погубан по врлину.²³ Прихвативши Контову идеју „индустријског образовања“, Аренал предлаже свеобухватну друштвену, али и етичку реформу која би и радницима и индустријалцима омогућила боље школовање у стручном и моралном погледу. Оригиналног ауторкине замисли налази се у предлогу који подразумева образовање и дијалог за обе супротстављене групе, што је једини начин да се земља спасе тираније, како радничких маса, тако и владајуће класе.²⁴

За трактат *Школовање народних маса (La instrucción del pueblo)* 1878. године добија још једну награду Краљевске академије моралних и политичких наука, а у чланку *Неке идеје о саучесништву друштва у кривичним делима (Algunas ideas sobre la complicidad social en los delitos)*, 1889) бави се моралним питањима, правима детета, кривећи друштво за просјачење и делинквенцију код младих, чији је узрок немогућност приступа образовању.²⁵ Полазећи од тезе да је право на образовање основно право сваког појединца и показатељ социјалне правде, у тексту *Школовање радника (La instrucción del obrero)*, 1896) наглашава обавезу државе да омогући културно уздизање радника, што је једини начин за остваривање друштвеног развоја и суочавање с изазовима будућности.

Будући да се сама с муком изборила за право на образовање, Аренал је у већини дела наглашавала суштински значај школовања свих грађана. Наиме, желећи одмалена да се бави адвокатуром, у раним двадесетим похађала је наставу на Правном факултету Централног мадридског универзитета, приморана да носи мушку фризуру, одело и цилиндар.²⁶ Иако јој је идентитет откривен, ректор јој дозвољава да полаже пријемни испит и прати наставу, али не и да званично упише факултет. Ареналине студије изгледале су овако:

Ритуал је био следећи: у пратњи члана породице, доња Консепсион дошла би на врата клауистра где ју је преузимао универзитетски намештеник и водио у просторију у којој је остајала сама све док је предметни наставник не би одвео на час. Седела је издвојена од тобожњих колега пратећи излагање, а кад би се предавање завршило, професор би је поново допратио до поменуте просторије где

је остајала до почетка наредног часа. Веома истрајна, Консепсјон Аренал завршила је студије права привикавши се на овакве обичаје.²⁷

Школовање жена и последице њихове необразованости

Осим што је властитим примером отворила пут образовању жена, Аренал је књижевнотеоријским и друштвеним ангажовањем била посвећена побољшању услова за школовање жена и оснивању образовних институција њима намењених. Захваљујући декрету из 1868. године, који је омогућио оснивање таквих школских центара, наредне године организује се низ образовних предавања за жене (*Conferencias dominicales para la educación de la mujer*), која су на Централном мадридском универзитету, пред бројном публиком коју су сачињавали и жене и мушкарци, одржали виђени интелектуалци епохе. Иницијатива је покренута у редовима краусиста, у либералном постреволуционарном амбијенту, а у дело је спроводи Фернандо де Кастро (Fernando de Castro), тадашњи ректор Универзитета. Премда је главна тема наображење жена, предавања су увод у ширу јавну дебату о друштвеној улози жене.²⁸ Предочени су другачији погледи о односу међу половима и интелектуалним капацитетима жене, што ће јој омогућити да ухвати корак са савременим друштвом. На Де Кастрову иницијативу, 1870. године утемељује се Друштво за школовање жена (*Asociación para la enseñanza de la mujer*), а наредне Школа за учитељице (*Escuela de institutrices*).

Консепсјон Аренал пише серију текстова о поменутих предавањима, *Чланци о недељним образовним предавањима за жене, одржаним у свечаној сали Мадридског универзитета (Artículos sobre las conferencias dominicales para la educación de la mujer, celebradas en el Paraninfo de la Universidad de Madrid, 1869)*, у којима даје сажетак петнаест одржаних сесија осврћући се на важност догађаја и анализирајући теме свих излагања.

Недуго затим објављује историјско-правну студију *Жена будућности (La mujer del porvenir, 1869)*, написану 1861. године, својеврсни манифест шпанског феминизма. Следе есеји *Жени је место у кући (La mujer de su casa, 1881)*, у ком разматра идеални модел жене по важећим друштвеним обрасцима, те *Положај жене у савременој Шпанији (Estado actual de la mujer en España, 1884)*²⁹ и *Школовање жена (La educación de la mujer, 1892)* који говоре о неопходности образовања ради постизања равноправности полова. Марија де Маесту ова четири дела сматра најзначајнијим Ареналиним остварењима која

се баве женским питањем,³⁰ док Пардо Басан, као два кључна, издваја дела *Жена будућности* и *Жени је место у кући*, мада наглашава да су ауторкине феминистичке идеје расуте по свим њеним књигама.³¹ Треба поменути чланак *О кућним пословима (Del servicio doméstico, 1891)* и кратки текст *Женски послови (El trabajo de las mujeres, 1891)* у ком осуђује лошу припремљеност жена за рад у индустрији, нехумане услове и дугачко радно време позивајући друштво и државу да их, путем удруживања и доношења закона, избаве из тог понижавајућег положаја. Посебно је значајно њено запажање да су жене за обављање истог посла плаћене мање од мушкараца.³²

Жена будућности прва је књига у којој се Аренал бави искључиво феминистичким темама. То је уједно и прва целовита феминистичка студија у Шпанији која обухвата горуће теме о животу и судбини жене тог доба: маргинализацију и моралну потчињеност, нешколованост, радна права и слободе, мајчинство, родну равноправност, представљајући важан корак у борби за стицање економских и друштвених права жена. Ауторка се из дидактичке перспективе – указујући на неопходне промене образовног система, те предочавајући потенцијалну корист које би имале за друштво у целини – супротставља владајућем мишљењу епохе. Свако од дванаест поглавља посвећено је одређеној теми, а кључне су право на образовање и једнаке могућности, те право на рад, као стубови еманципације жена.

Аренал критикује предубеђења у вези с друштвеном подређеношћу жена као последицом органске инфериорности. Тумачећи доктрину неуроанатома Франца Јозефа Гала (Franz Joseph Gall) – зачетника псеудонауке френологије која на основу облика лобање доноси закључке о интелекту и особинама човека – ауторка побија његову тврдњу да су женине интелектуалне способности лошије од мушкарчевих. Гал је, тобоже, установио да је подређеност жене у основи органска због чињенице да има слабије развијен предњи горњи део мозга, али и сматрао да енергија можданих функција не зависи само од величине мозга, већ и од његове осетљивости, која је код жена већа, а развија се вежбом. По мишљењу Концепсјон Аренал, упитно је пре свега доношење оваквог суда на основу апсолутне, а не релативне величине мозга, јер и код бића с веома малом можданом масом (попут мравца или пчеле) природа постиже изванредне резултате,³³ због чега у обзир треба узети телесну грађу мушкараца и жена. Наводећи да се способности дечака и девојчица не разликују, те да, уколико их уопште има, „иду у корист девојчица јер обично су послушније и зрелије“,³⁴ ауторка закључује да је

интелектуални потенцијал жена и мушкараца једнак, те да се разлике међу половима јављају „тамо где започињу разлике у образовању“.³⁵

Уколико се одређене способности испољавају само уз непрестано упражњавање, није исправно закључити да код жена не постоје или да су мање, јер инфериорности нема у случају да су оба пола једнако (не)образована. Истоветну тезу износи Стјуарт Мил у књизи *Потчињеност жена*, написаној 1861. године и објављеној 1869, кад и *Жена будућности*. Наводећи да је однос између величине мозга и интелигенције недовољно истражен, Мил оспорава тврдње да је величина тог органа пресудна за одређивање интелектуалних капацитета: ако због величине мозга мушкарци имају већи ментални потенцијал од жена, то би значило да су крупнији мушкарци интелектуално супериорнији од оних ситније физичке грађе. Даје пример животиња с већом možданом масом (слон, кит), интелектуално инфериорних у односу на човека, те, као и Аренал, тврди да је ефикасност органа не зависи само од његове величине, већ и активности.³⁶

Појашњавајући тврдњу да се интелектуална надмоћ мушкараца подудара с почетком школовања и зависи управо од њега, ауторка предочава амерички систем школства, на основу извештаја М. Трипоа (М. Триреау) о средњем образовању. С обзиром на околност да је током Америчког грађанског рата мобилисано много мушкараца из редова учитеља, али и отворено на хиљаде школа за црначку младеж оба пола, њихова места су заузеле жене које су, према наведеном извештају, бележиле одличне резултате:

Имао сам прилике да их видим како раде и не знам чему бих се дивдио: њиховој ревности и памети или изненађујућим резултатима њиховог рада. На основу тога може се објаснити чињеница да државни службеници у годишњим извештајима просветне инспекције редовно бележе како жене у учитељском послу показују проицљивост, стручност и одмереност које се код мушкараца ретко срећу, у тој мери да им се може замерити – ако је икаква замерка уопште оправдана – једино на необузданом жару којим се посвећују позиву, понекад опасном по њихово здравље.³⁷

Школовање у државним школама у САД је бесплатно и пружа се ђацима оба пола, узраста од пет до осамнаест година. Дечаци и девојчице подучавају се „у истим школама, у истим учионицама, често седећи заједно у школској клупи“.³⁸

Извештај прати и деловање Метјуа Васара (Matthew Vassar), оснивача школског центра *Vassar College* у ком су младе девојке стицале широку наобразбу, слично оном које имају мушке колеге у најбољим америчким школама. Аренал истиче важност тог датума у историји јавног школства у САД јер је женама званично признато право на средњошколско образовање и најављен почетак равноправности полова. Реферат наводи да ученице, којој год области се посветиле, ни у чему нису инфериорне у односу на младиће из других школа, а слично је и у другим образовним институцијама намењеним женама. Систематично наводећи предности америчког образовног система, ауторка несумњиво препоручује законодавцима такав модел. Феминизам Концепсјон Аренал одређује превасходно борба против незнања и право на школовање, што је и мото краусистичке реформе образовања: „Свако биће има право да своје способности развија до максимума“.

У трактату *Школовање жена* наглашава да образовање мора бити исто за мушкарце и жене. Разлике у квалитету не смеју да постоје, а ако их има у квантитету, треба да иду у прилог женама јер је њима потребнија свеобухватна наображеност.³⁹ Ауторка очекује да ће мушкарци показати разумевање, те да ће, ако могу седети заједно са женама у позоришту, цркви и скуповима, моћи да буду у њиховом друштву и на предавањима у новооснованим школским институцијама.⁴⁰ Да би била поштована, жена мора да улива поштовање, а завредеће га само ако се едукује. образовање није милостиња коју неко треба да јој удели, већ њено суштинско право.⁴¹ То је једини начин да оснажи личност, унапреди своје кључне квалитете, да познаје и испуњава своје дужности, буде свесна својих права, те да зна да се избори за њих.⁴²

Последице необразованости жене су вишеструке: погубне су по њу саму, партнера, децу и породицу, али и по читаву заједницу. Жене не могу обављати многа занимања само зато што тако налаже обичај, а ретки послови, који су јој дозвољени, не омогућавају јој да живи од свог рада, па је осуђена на удају или проституцију. Будући да нема друге професије до брака, удаја је једино решење које јој може донети економску сигурност. Страхујући да не буду саме и сиромашне, многе жене ступају у брак чим им се укаже прилика.⁴³ Често као веома младе из рачунице рађају децу, неспремне да их одгајају, чиме се целом друштву наноси огромна штета. Уз преурањене бракове, друго велико зло је проституција, такође проузрокована жениним сиромаштвом и неукошћу, а све те недаће биле би предупређене да жена може часно да зарађује за живот.⁴⁴

Необразованост жене наноси штету и породици. Неука мајка неће моћи да пружи деци све што им је потребно, а због њене незапослености прети и оскудица. На децу се одражавају све непријатности и сукоби у породици, лоша хигијена, неодговарајуће васпитање условљено незнањем прве учитељице.⁴⁵ Мајка нема ауторитет, није у стању да саветује сина у вези са школовањем и послом, па не може да утиче на његов животни пут. Узалуд се трудећи да помогне супругу или сину, увек добија одговор „жене се у то не разумеју“.⁴⁶

Досада која произлази из беспослености представља још једну пропратну појаву женске непросвећености која ремети породичну срећу. Брига о домаћинству не заокупља је довољно и не може да задовољи прохтеве њеног духовног и интелектуалног бића, а мушкарци трпе непријатне последице досађивања супруге. Жена каквом је види Аренал у потпуној је супротности с владајућим моделом епохе, „робињом дотеривања и модних салона“,⁴⁷ која жуди за елеганцијом, скупоценом одећом и раскошно уређеним домом. То је жена која има пристојно плаћен, сврсисходан и смислен посао, помаже најугроженијима, размишља и дела, укратко, друштвено ангажована жена.⁴⁸

Аренал није заговорница брака: „Дошло је време да ставимо тачку на назадно мишљење које је брак уздизало изнад безбрачности и узмемо у обзир драгоценост поступака, а не брачно стање особа које их чине“.⁴⁹ Брак и мајчинство нису једино женино занимање: посвећена је чињењу добра ближњима, спремна да се жртвује, помаже страдалницима и унесрећенима у уточиштима за убоге, болницама, сиротиштима. Таква жена, од непроцењиве користи за заједницу, треба да буде једнако поштована као и најбоља мајка.

Такође, одбацује устаљену идеју да жена развијених интелектуалних способности нужно наликује мушкарцу јер губи нежност и друге чари свог пола. Постоје разлике у карактеру, али женине особине, попут истрајности, пожртвованости, саосећајности и попустљивости, представљају елементе склада, не раздора. Образовање неминовно производи исти ефекат код жена и мушкарца: „свако [...] биће постаје боље у мери у којој учи и образује се“.⁵⁰ Природа је начинила жену и мушкарца као два различита, али комплементарна бића која творе хармоничну целину,⁵¹ али их наметнути модели приморавају их да се нађу на супротним странама. Ауторкин феминизам је иновативан јер циљ није такмичење с мушкарцима које подразумева имитирање и сукоб, већ решавање постојећих проблема постизањем равноправности у правима и обавезама.⁵²

Аренал указује на чињеницу да је жена заробљена улогом мајке, али наглашава да, чак и у раздобљу када је дете мало, има времена за интелектуални развој и обављање послова који јој доносе приход. С друге стране, критична је према женама јер неретко лоше располажу временом траћећи га на бесмислице.⁵³ Говорећи о бризи о деци, списатељица антиципира институцију обданишта. Велики број жена, поготово оне сиромашне, не могу пожртвовано бринути о деци јер су приморане да раде како би их прехраниле. Малишане, па чак и бебе, воде са собом на посао, дају их на чување или остављају саме. Ауторка наводи да би каква „добротворна установа“, која би водила бригу о деци док мајка ради, детету била од огромне користи, а њој велика олакшица.⁵⁴ Послови које обавља лоше су плаћени, а када буде имала занимање које подразумева и интелектуални рад, „зарађиваће више радећи краће и биће посвећенија деци“,⁵⁵ те постати не само боља особа, већ и боља мајка.

Једнакост пред законом. Радна и политичка права жена

Аренал осуђује заблуде и неправде које се везују уз жену, а не срећу се само у обичајима, већ и у законима. Осим Закона о подели имовине супружника, трачка светлости што је продро у дубоку таму, женина права ни на који начин нису заштићена. Констатујући да се стопа криминалитета код мушкараца и жена не може поредити ни по броју ни по тежини престапа,⁵⁶ наглашава да се закони односе према њој као према малолетници ако је удата, а уколико није, потпуно је обесправљена у односу на мушкарца.⁵⁷ Аренал поставља питање⁵⁸ зашто јој Кривични законик намеће исте казне када почини преступ ако је Грађански законик сматра потчињеном мушкарцу у моралном и интелектуалном погледу. У овом ставу Емилија Пардо Басан проналази аналогију с речима Олимпије де Гуж (Olympe de Gouges): „Ако жена има права да се попне на губилиште, мора имати и права да стане за говорницу“.⁵⁹ Уколико јој се намећу исте обавезе, утолико јој и права морају бити иста:

Постоји огромна опречност између Грађанског и Кривичног законика. Први каже: „Ти си несавршено биће. Не могу да ти дам права.“

А други ће: „Сматрам те равноправном с мушкарцем и прописујем ти исте дужности. Ако их не испуниш, сносићеш истоветну казну.“⁶⁰

Половина човечанства – како ауторка назива жене наглашавајући проблем – претворила се у елемент несагласја, из чега произлазе нетрпељивост и сукоби међу половима. У законима су примењене две логике и две истине: успостављена је различитост тамо где је потребно јединство, озваничена је неправда, а тиме и несрећа.

Истражујући порекло противречности Грађанског и Кривичног законика (као и Џон Стјуарт Мил и Август Бебел), Концепсјон Аренал указује на почетке људског друштва, а узроке за потчињеност жене налази у владавини физичке снаге у примитивним заједницама, уверена да је тај период насиља кривац за садашњу судбину жене.⁶¹ Но како законе, који покрећу напредак друштва, не „пише онај ко вештије барата копљем, него онај ко боље расуђује“, ⁶² жена мора развијати интелектуалне потенцијале како би недостатак снаге мишића надоместила памећу.

Противречности се односе како на сакрално, тако и на световно подручје. Жена је Мајка Божја, може бити мученица и светица, али не може обављати свештенички позив, па ни посао обичног црквењака; нема право на школовање и не може бити запослена у јавним службама, али може управљати државом; може бити продавачица дувана или краљица, као да не постоји читав низ послова између те две крајности. Штавише, Аренал се снажно противила искључености жена из јавних служби сугеришући како оне треба да заузму управљачка места у добротворним организацијама, затворима и болницама.⁶³

Држећи се максиме „ако имају исте дужности као и мушкарци, женама припадају и иста права“, у тексту *Школовање жена* брани њихов интелектуални потенцијал, те право на образовање које ће им омогућити да се баве свим занимањима и под истим условима као мушкарци.

Да ли *сви* мушкарци имају дара за *сва* занимања? Претпостављамо да нико не би дао потврдан одговор.

Да ли *неке* жене имају дара за *нека* занимања? Одговор може бити одричан само ако се поричу очигледне чињенице.

Је ли најнеспособнији мушкарац надмоћан у односу на најинтелигентнију жену? Усуђује ли се ико рећи да јесте?⁶⁴

Жене бележе изврсне резултате и у уметности мада су приморане да савладавају бројне препреке: врсне су глумице, певачице и играчице, а за та занимања, осим дара,

потребне су и одређене интелектуалне вештине.⁶⁵ Зато нема разлога да на другим пољима, која су им забрањена, не покажу подједнако умеће.

Инсистирајући на једнаким радним правима за оба пола, сматра да је жена кадрата да обавља сва занимања која не изискују голему физичку снагу и њеном нежном срцу не наносе бол. Могла би донети много добра медицинској пракси, поготово у односу с „особама истог пола чију стидљивост не би осуђивале, сиромашнима према којима имају саосећања и деци чије ће потребе лакше наслутити“.⁶⁶ Износи и врло смело поимање равноправности полова наводећи да би жене боље од мушкараца обављале, ни мање ни више него, свештеничке дужности: „Будући да је жена саосећајнија, побожнија и чеднија, чини нам се да јој боље него мушкарцу пристаје свештенички позив, поготово у Католичкој цркви која духовницима прописује целибат и тајну исповест.“⁶⁷

Тако би се превазишао јаз између особа различитог пола током исповести, жене би држале наставу деци, неуке подучавале исправним садржајима, саосећале с несрећнима, водиле бригу о болесницима, помагале људима на самрти, са свима водећи разговор о Богу у кога жене безгранично верују.

Уверена је да жена може бити апотекарка, лекарка, бележница, универзитетска професорка, учитељица, службеница. Посматрајући ово питање из угла друштвеног добра, наводи како су, поред стручности, у обављању свих занимања кључни савест и моралност: „нема ниједне професије у којој морал није веома битан“.⁶⁸ Зар их не може обављати жена, племенитије, побожније, чедније биће, а самим тим и моралније? Емилија Пардо Басан у чланку *Жена у Шпанији (La mujer española, 1889)* критикује ауторкин став о жени као моралнијем бићу сматрајући га сентименталним и романтичарским. По њој, судбину жене одређује разум, а не биолошка предодређеност.⁶⁹

Ипак, Аренал жели да поштеди жену неких захтевних и мучних позива, попут хирушког или војничког јер противрече њеној емотивности и саосећајности. Држи да жена може ваљано обављати адвокатске послове, што је и сама радила, али јој не намењује улогу суткиње. Не сумњајући у њену правичност или одлучност, не жели да њен нежни глас изриче страшне пресуде нити да јој се потпис нађе на њима не хотећи да је осуди на непрестану борбу између разума (дужности) и срца.⁷⁰

Аренал сматра да жени не приличи да буде део власти због ратоборности, сплетки и корумпираности који одликују политички живот. Не треба да има право да бира и буде бирана, нити било какву улогу у политици. Иако је владало мишљење да ће политика временом постати мање одбојна женској природи, ауторка сумња да ће се то догодити:

политика ће увек бити агресивна јер је суштински неправедна и пуна мржње.⁷¹ Женино укључивање у политику може угрозити породицу коју је жена дужна да одбрани и сачува. Политика јој није потребна да би своје идеје спроводила у дело јер ће, уколико је наображена, имати утицаја на глас мушких чланова породице.

У вези с овим питањем, између две најзначајније шпанске феминисткиње 19. века – Консепсион Аренал и Емилије Пардо Басан – нема велике разлике. Премда је била привржена идејама женске еманципације, приоритети Пардо Басан били су образовање, друштвено укључивање и постепени улазак жена у политику, али не и право гласа.⁷² Тумачећи Ареналина гледишта у погледу ускраћивања политичких права жени као резултат њених тренутних осећања, а не промишљености, Пардо Басан наводи да је у књизи *Жени је место у кући*, написаној тринаест година касније, јасно исказана еволуција и трансформација ауторкиних идеја.⁷³ У том тексту заговара директно друштвено деловање жена, признајући да не смеју бити лишене политичких права, чак ни учествовања у рату, и то не као болничарке, већ у изради војне стратегије, попут Ане Керол (Anna Ella Carroll).⁷⁴ Ипак, остаје при ставу да жена не треба да има узвишено право гласа јер је њена свест о политичкој дужности и даље слаба због непросвећености. Додељивање бирачког права жени значило би уступање њеног гласа мужу или неколико гласова оцу уколико има више кћерки.⁷⁵ Анализирајући две феминистичке стратегије, Арести налази да је Аренал демократичнија, осетљивија на друштвена питања, практичнија, боркиња која је, радећи на ојачавању жена у правном смислу, постала зачетница шпанског феминистичког покрета, док је Пардо Басан елитистичка индивидуалисткиња која се није плашила да сама уђе у борбу, мада није увек била успешна.⁷⁶

Захваљујући спором индустријском развоју, снажном деловању Католичке цркве и дубокој подели друштвених улога двају полова, у конзервативној Шпанији је сифражетски покрет имао мање утицаја него у другим европским земљама. У фокусу су били социјални и економски захтеви, а борба за изборно право дошла је касније.⁷⁷ Треба имати у виду да је дело написано почетком седме деценије 19. века, што је, по свему судећи, исувише рано за спознавање важности права сваког људског бића да учествује у доношењу политичких одлука. Премда је у каснијим текстовима донекле ублажила ставове, Аренал никада, ни изричито ни прећутно, није навела да је поборница женског права гласа.⁷⁸

Радикално гледиште је неочекивано првенствено због тога што је Аренал активно учествовала у политичком животу, поготово у делу који се односи на друштвену организацију и правно устројство државе. Па ипак, ауторкина амбивалентност делом има упоришта у уверењу да жене у Шпанији нису интелектуално припремљене за суделовање у политици, те да ће, у мери у којој се буду образовале, њихов утицај расти.⁷⁹ Треба узети у обзир и чињеницу да је политички живот тадашње Шпаније био обележен побунама, нередима, заверама и државним ударима, а насиље формула за промену власти.⁸⁰

Став Консепсјон Аренал у погледу универзалног права гласа имао је снажно дејство на мишљење наредне генерације шпанских феминисткиња. Економско заостајање условило је релативно касно појављивање феминистичких организација у Шпанији. Прва удружења настају крајем 19. века,⁸¹ али тек двадесетих година 20. века започиње сарадња регионалних организација и ширење феминистичких идеја на националном нивоу. Значајнији утицај на јавно мњење видљив је након оснивања Националног удружења жена Шпаније (*Asociación Nacional de Mujeres Españolas*) 1918. године. Током диктатуре Прима де Ривере (Miguel Primo de Rivera) од 1923. до 1930. године, жене су у периоду 1924–1926. имале право гласа и могућност да буду биране (само за жене које су биле „глава породице“ и само на локалним изборима), али до избора у те две године није ни дошло. Након проглашења Друге републике, Уставом из 1931.⁸² грађанима Шпаније загарантовано је универзално право гласа, те су новембра 1933. године жене први пут учествовале на општим изборима.⁸³

Аргументи Консепсјон Аренал јавили су се у време Друге републике у парламентарној расправи о нацрту Устава. Викторија Кент, правница и следбеница К. Аренал, оштро се супротставила Клари Кампоамор,⁸⁴ ватреној поборници женских права и слобода, укључујући и право гласа којим се остварује потпуна аутономија жена. У антисифражетским ставовима В. Кент постоји очигледна сличност с Ареналиним светоназорима и иста противречност, будући да се борила за равноправност жена, али је одбацивала бирачко право сматрајући да је потребно претходно испунити одређене услове. Тврдила је да жене због необразованости и пасивности нису друштвено одговорне, те да њихово учешће на изборима не јамчи потпору либералној и демократској републици. На њеној страни била је и Маргарита Нелкен, противница дискриминације и боркиња за права жена. Противила се женском праву гласа (као и већина посланика њене партије, али и Радикалне републиканске партије)⁸⁵ сматрајући да жене још нису духовно еманциповане нити спремне за коришћење тог права.⁸⁶ Настојања

К. Кампоамор ипак су омогућила остварење сифражетског циља утемељеног на начелу једнакости као универзалном праву.⁸⁷

У чланку *Концепсион Аренал и њене идеје о жени (Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer)*, објављеном непосредно након ауторкине смрти, Пардо Басан с нежношћу и поштовањем одаје почаст галисијској списатељици и саборкињи. У мадридском Атенеуму одржана су три комеморативна предавања⁸⁸, али пошто ниједно није било посвећено њеним феминистичким идејама, Пардо Басан осећа дужност да исправи тај пропуст Атенеума, утолико више што је њена борба за права жена утицала на судбину далеко већег броја људи од учинака постигнутих на пољу казненог права – на половину човечанства. Удео заслуга шпанске интелектуалке у враћању достојанства жени је неизмеран, али њен усамљени и промишљени глас само су ретки чули.⁸⁹ Зато истиче да би најбољи знак поштовања према доприносу проистеклом из пера Концепсион Аренал било спровођење у дело идеја које је изложила „одмереном реченицом, суздржаним и постојаним стилем, топлином душе, узвишеним спокојем ума и простодушношћу особе која трага за истином а не угледом“.⁹⁰

Закључак

Инвентивна, правдољубива и доследна, Концепсион Аренал је оставила значајан траг у шпанској култури. Подстичући друштвену подршку за помоћ најугроженијима, оснивање јавних школа, социјално становање, добротворни рад, хумани однос према затвореницима, слала је поруку да је промена могућа само темељном и систематском наобразбом, етиком саосећајности, солидарношћу и поштовањем закона. Бесплатно школство доступно свима, рехабилитација осуђеника, признавање права и слобода свим грађанима, неке су од кључних вредности које је Аренал узидала у темеље шпанског друштва. У текстовима *Жена будућности* и *Школовање жена*, шпанска правница бави се бројним видовима слободе појединца, родним, етичким, социјалним проблемима маргинализованих, обесправљених и стигматизованих. У њима се проналазе минуциозна запажања, детаљни увиди у теоријску генезу проблема, али и илустративни примери из кривичне праксе, којима се недвосмислено отвара ново поглавље у критичком сагледавању историје политичке и друштвене свакодневице оновремене Шпаније.

Концепсион Аренал знатно је утицала на развој свести о жени као рационалном бићу, о њеним могућностима и потребама, важности жениног оснаживања и економске

самосталности. Жена није узорна супруга и „анђео дома“, послушна и потчињена мушкарцу, већ подстрек развоју друштва, а напретка неће бити све док она и мушкарац не буду равноправни пред грађанским, кривичним и моралним законом. Има исте дужности као и мушкарац, па јој припадају и једнака права: на образовање, запослење и примерено плаћен посао. Може се бавити интелектуалним радом и обављати сва занимања под истим условима као мушкарци. Иако се у раним феминистичким текстовима противи ангажовању жена у политици, касније мења мишљење. Међутим, остаје при ставу да жена не треба да има право гласа због непросвећености и неприпремљености за учествовање у политичком животу, чиме је борбу за бирачко право препустила наредним генерацијама шпанских феминисткиња. Висок степен самокритичности ауторке, али и способности да се шпанска реалност сагледа аналитички и непристрасно, умногоме су допринели да њени ставови пронађу пут ка савременијим изданима феминистичке мисли на Иберијском полуострву. Стога је у данашње време феминистички, правни и идеолошки идеаријум Консепсион Аренал, у непосредном или посредном облику, неизоставни део релевантне научне, критичке и стручне литературе на шпанском језику, пре свега као полазиште, темељ и пример слободарске и иновативне мисли у специфичним и деликатним питањима слободе, социјалне правде и, коначно, родне равноправности.

---

¹ Уз књижевнице Хертрудис Гомес де Авељанеда (Gertrudis Gómez de Avellaneda, 1814–1873), Росалију де Кастро (Rosalía de Castro, 1837–1885) и Емилију Пардо Басан (Emilia Pardo Bazán, 1851–1921).

² Vladimir Karanović, *Španska književnost realizma* (Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2018), 51.

³ Ibid, 71–72.

⁴ Назива се и Септембарском или Славном револуцијом (*La Gloriosa*).

⁵ Vladimir Karanović, *Španska književnost realizma* (Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2018), 53–56.

⁶ Luis Perdiges de Blas, Elena Gallego Abaroa, *Mujeres economistas. Las aportaciones de las mujeres a la ciencia económica y a su divulgación durante los siglos XIX y XX* (Madrid: Ecobook-Editorial del Economista, 2017), 90.

⁷ María de los Ángeles Ayala Aracil, “Biografía de Concepción Arenal”, S.A, S.N. http://www.cervantesvirtual.com/portales/concepcion_arenal/autora_biografia/ (приступљено: 20. 6. 2020).

⁸ “La beneficencia manda al enfermo una camilla; la filantropia se acerca a el; la caridad le da la mano.” Anna Caballé, “Concepción Arenal y su política del espíritu”, YouTube Video, 1:00:09, Fundación Juan March, 29. 3. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=6TqSq1yEB9U> (приступљено: 29. 6. 2020).

⁹ Martín Sacristán, “Concepción Arenal, la primera gran mujer española”, Revista cultural La sogá, 7. 3. 2018, S.N. <https://lasoga.org/concepcion-arenal-la-primera-gran-mujer-espanola/> (приступљено: 14. 6. 2020).

-
- ¹⁰ Anna Caballé, “Concepción Arenal y su política del espíritu”, YouTube Video, 1:00:09, Fundación Juan March, 29. 3. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=6TqSq1yEB9U> (приступљено: 29. 6. 2020).
- ¹¹ María de los Ángeles Ayala Aracil, “Biografía de Concepción Arenal”, S.A, S.N. http://www.cervantesvirtual.com/portales/concepcion_arenal/autora_biografia/ (приступљено: 20. 6. 2020).
- ¹² Carmen de la Guardia, “El gran despertar. Románticas y reformistas en Estados Unidos y España”, *Historia Social* No. 31 (1998): 22.
- ¹³ Исти посао радиће поново у време Прве републике (1873–1874).
- ¹⁴ У чувеној реченици „Гнушај се злочина и саосећај са злочинцем“ (*Odia el delito y compadece al delincuente*), која се деченијама налазила на зидовима затвора широм Шпаније, сажет је Ареналин поглед на преступнике који су производ репресивног друштва. Познат је и њен револуционарни мото из 1867. године: „Отворите школе и затвори ће се затворити“ (*Abrid escuelas y se cerrarán cárceles*).
- ¹⁵ Manuel Rico Lara, “Concepción Arenal”, *Revista Internacional de Pensamiento Político I Época*, Vol. 4 (2009): 158.
- ¹⁶ María de los Ángeles Ayala Aracil, “Biografía de Concepción Arenal”, S.A, S.N. http://www.cervantesvirtual.com/portales/concepcion_arenal/autora_biografia/ (приступљено: 20. 6. 2020).
- ¹⁷ Шпанско аболиционистичко удружење (*Sociedad Abolicionista Española*) основано је 1864. године, а 1888. престаје с радом након испуњења циљева.
- ¹⁸ Apud Martín Sacristán, “Concepción Arenal, la primera gran mujer española”, *Revista cultural La sogá*, 7. 3. 2018, S.N. <https://lasoga.org/concepcion-arenal-la-primera-gran-mujer-espanola/> (приступљено: 14. 6. 2020).
- ¹⁹ Manuel Rico Lara, “Concepción Arenal”, *Revista Internacional de Pensamiento Político I Época*, Vol. 4 (2009): 157–158.
- ²⁰ Aurélie Vialette, “A Woman’s Political Answer to the ‘cuestión social’ in Nineteenth-Century Spain“, *Hispanic Review* Vol. 83, No. 4 (2015): 462–463.
- ²¹ Martín Sacristán, “Concepción Arenal, la primera gran mujer española”, *Revista cultural La sogá*, 7. 3. 2018, S.N. <https://lasoga.org/concepcion-arenal-la-primera-gran-mujer-espanola/> (приступљено: 14. 6. 2020).
- ²² Enrique Fidel, “‘Chalets’ adosados del siglo XIX en el barrio de Tetuán (Madrid)”, *Urban Idade*, 19. 6. 2008, S.N. <https://urbanidades.wordpress.com/2008/06/19/%E2%80%9Cchalets%E2%80%9D-adosados-del-siglo-xix-en-el-barrio-de-tetuan-madrid/> (приступљено: 21. 6. 2020).
- ²³ Concepción Arenal, “La cuestión social (Cartas a un obrero, Cartas a un señor)”, S.A, S.N. <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/la-cuestion-social--0/html/> (приступљено: 15. 6. 2020).
- ²⁴ Aurélie Vialette, “A Woman’s Political Answer to the ‘cuestión social’ in Nineteenth-Century Spain“, *Hispanic Review* Vol. 83, No. 4 (2015): 446–447.
- ²⁵ Apud Rafael Huertas García-Alejos, “El niño golfo: infancia y delincuencia en el pensamiento médico-social del cambio del siglo“, у *Salvad Al Niño. Estudios sobre la protección a la infancia en la Europa Mediterránea a comienzos del siglo XX*, ур. Enrique Perdiguero Gil, 302–303. València: Seminari d’Estudis sobre la Ciència, 2004.
- ²⁶ И касније, преобучена у мушкараца посећује књижевне тертулије и политичке скупове. Због овог вида маскулинизације многи аутори упоређују је са Жорж Санд (George Sand). Заједничка су им и настојања усмерена ка еманципацији жена, али и вера у друштво засновано на хуманим вредностима која је Жорж Санд усмерила ка утопијском социјализму, а Концепсион Аренаал ка прагматичнијем схватању хришћанства утемељеном на љубави према ближњем. Apud Penny Brown, “The Reception of George Sand in Spain”, *Comparative Literature Studies* Vol. 25, No. 3 (1988): 215.
- ²⁷ “El rito era el siguiente: acompañada por un familiar, doña Concepción se presentaba en la puerta del claustro donde era recogida por un bedel que la trasladaba a un cuarto en el que se mantenía sola hasta que el profesor de la materia a impartir la recogía para las clases. Sentada en un lugar diferente del de sus aparentes compañeros seguía sus explicaciones hasta que la clase concluía y de nuevo era recogida

---

por el profesor que la depositaba en dicho cuarto hasta la clase siguiente. Con soberana paciencia, Concepción Arenal terminó sus estudios de derecho y se acomodó a estos rituales.” (Превод И. Б.) Amelia Valcárcel, “Qué es y qué retos plantea el feminismo”, *Hacia la plena ciudadanía de las mujeres* (Barcelona: Diputació de Barcelona, Urbal Red12MujerCiudad, 2004), 21. <https://valcarcelamelia.files.wordpress.com/2015/07/que-es-y-que-plantea-el-feminismo.pdf> (приступљено: 17. 6. 2020).

²⁸ Nerea Aresti, “Juegos de integración y resistencia. Discursos normativos y estrategias feministas (1860–1900)”, *Historia Social* No. 68 (2010): 27.

²⁹ Есеј је написан за збирку текстова *Женско питање у Европи* (*The woman question in Europe*, 1884) коју је уредио новинар Теодор Стантон (Theodore Stanton), син истакнуте америчке сифражеткиње Елизабет Кеди Стантон (Elizabeth Cady Stanton).

³⁰ María de Maeztu, “Concepción Arenal – su vida y sus obras”, у *María de Maeztu. Una antología de textos*, ур. Porto Ucha et al. (Madrid: Editorial Dykinson, 2015), 254.

³¹ Emilia Pardo Bazán, “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”, *Nuevo Teatro Crítico* Año III, Número 26 (1893): 276.

³² María Eugenia Pérez Montero, *Revisión de las ideas morales y políticas de Concepción Arenal*. Tesis doctoral inédita. 2002, 229–230. <https://eprints.ucm.es/4612/1/T26081.pdf> (приступљено: 30. 6. 2020).

³³ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 15.

³⁴ Ibid, 16.

³⁵ Ibid, 18.

³⁶ John Stuart Mill, *The Subjection of Women* (London: Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1869), 119–121. <https://archive.org/details/subjectionofwome00millrich> (приступљено: 10. 6. 2020).

³⁷ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 27.

³⁸ Ibid, 28.

³⁹ Concepción Arenal, *La mujer del porvenir. La educación de la mujer* (Barcelona: E-litterae, 2009), 122, 125.

⁴⁰ Ibid, 140.

⁴¹ Ibid, 126.

⁴² Ibid, 122–123.

⁴³ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 56.

⁴⁴ Ibid, 33.

⁴⁵ Ibid, 51–52.

⁴⁶ Ibid, 47, 51.

⁴⁷ Ibid, 38.

⁴⁸ Izabela Beljić, „Žena budućnosti: španski feministički manifest“, у *Žena budućnosti*, Konsepsjon Arenal (Beograd: Partenon, 2019), 106.

⁴⁹ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 83.

⁵⁰ Ibid, 72.

⁵¹ María Eugenia Pérez Montero, *Revisión de las ideas morales y políticas de Concepción Arenal*. Tesis doctoral inédita. 2002, 259. <https://eprints.ucm.es/4612/1/T26081.pdf> (приступљено: 30. 6. 2020).

⁵² Izabela Beljić, „Žena budućnosti: španski feministički manifest“, у *Žena budućnosti*, Konsepsjon Arenal (Beograd: Partenon, 2019), 107.

⁵³ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 79.

⁵⁴ Ibid, 77.

⁵⁵ Ibid, 78.

⁵⁶ Ibid, 21.

⁵⁷ Ibid, 11.

⁵⁸ У овом и другим есејима, Аренал често поставља (узастопна) питања не тражећи одговор на њих. С обзиром на то да је била одлично упозната са судским процедурама, поједини аутори упоређују тај поступак с испитивањем сведока или обраћањем поротницима, што приморава другу страну да се сагласи. Коришћењем сличних стилских средстава, попут цитата, узвика, заповедног говора, дидактичког тона, ауторка постиже снажан ефекат на читаоца.

Apud Aurélie Vialette, “A Woman’s Political Answer to the ‘cuestión social’ in Nineteenth-Century Spain“, *Hispanic Review* Vol. 83, No. 4 (2015): 461–462.

- ⁵⁹ Emilia Pardo Bazán, “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”, *Nuevo Teatro Crítico* Año III, Número 26 (1893): 279.
- ⁶⁰ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 11.
- ⁶¹ Emilia Pardo Bazán, “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”, *Nuevo Teatro Crítico* Año III, Número 26 (1893): 280–281.
- ⁶² Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 24.
- ⁶³ Aurélie Vialette, “A Woman’s Political Answer to the ‘cuestión social’ in Nineteenth-Century Spain”, *Hispanic Review* Vol. 83, No. 4 (2015): 449.
- ⁶⁴ “¿*Todos* los hombres tienen aptitud para *toda* clase de profesiones? Suponemos que no habrá nadie que responda afirmativamente.
¿*Algunas* mujeres tienen aptitud para *algunas* profesiones? La respuesta no puede ser negativa sino negándose a la evidencia de los hechos.
¿El hombre más inepto es superior a la mujer más inteligente? ¿Quién se atreve a responder que sí?” (Превод И. Б.)
Concepción Arenal, *La mujer del porvenir. La educación de la mujer* (Barcelona: E-litterae, 2009), 136.
- ⁶⁵ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 64.
- ⁶⁶ *Ibid*, 64.
- ⁶⁷ *Ibid*, 62.
- ⁶⁸ *Ibid*, 64.
- ⁶⁹ Apud Nerea Aresti, “Juegos de integración y resistencia. Discursos normativos y estrategias feministas (1860–1900)”, *Historia Social* No. 68 (2010): 43.
- ⁷⁰ Konsepsjon Arenal, *Žena budućnosti* (Beograd: Partenon, 2019), 64–65.
- ⁷¹ *Ibid*, 65.
- ⁷² Занимљиво је да је Пардо Басан прва Шпањолка која је гласала на изборима. Као чланица културно-добротворног друштва *Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País*, суделовала је у гласању одбора за избор једног сенатора у оквиру квоте економских удружења и тиме посредно учествовала на општим изборима 1916. године.
Xosé Alfeirán. “La primera mujer que votó”, *La voz de Galicia*, 12. 3. 2018, S.N. https://www.lavozdegalicia.es/noticia/coruna/coruna/2018/03/12/primera-mujer-voto/0003_201803H12C5997.htm (приступљено: 19. 6. 2020).
- ⁷³ Emilia Pardo Bazán, “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”, *Nuevo Teatro Crítico* Año III, Número 26 (1893): 288–289.
- ⁷⁴ *Ibid*, 294.
- ⁷⁵ *Ibid*, 302–303.
- ⁷⁶ Nerea Aresti, “Juegos de integración y resistencia. Discursos normativos y estrategias feministas (1860–1900)”, *Historia Social* No. 68 (2010): 45.
- ⁷⁷ Edelmira Fernández Losada, “Formas de libertad femenina en Emilia Pardo Bazán”, *Aposta. Revista de Ciencias Sociales* Núm. 70 (2016): 88.
- ⁷⁸ María Eugenia Pérez Montero, *Revisión de las ideas morales y políticas de Concepción Arenal*. Tesis doctoral inédita. 2002, 252. <https://eprints.ucm.es/4612/1/T26081.pdf> (приступљено: 30. 6. 2020).
- ⁷⁹ Izabela Beljić, „*Žena budućnosti: španski feministički manifest*“, у *Žena budućnosti*, Konsepsjon Arenal (Beograd: Partenon, 219), 112.
- ⁸⁰ Gloria Espigado Tocino, “Pasiones políticas. La representación de la mujer política en el siglo XIX”, *Historia Social* No. 81 (2015): 159.
- ⁸¹ *Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona* (1892), *Sociedad Progresiva Femenina* (1898) и *La Mujer del Porvenir* у Барселони, *Sociedad Concepción Arenal* и *Liga para el Progreso de la Mujer* у Валенсији.
- ⁸² На општим изборима 1931. године жене нису гласале, али могле су бити биране. У парламент су изабране три жене: Маргарита Нелкен (Margarita Nelken) с листе Шпанске социјалистичке радничке партије (*Partido Socialista Obrero Español*), Клара Кампоамор (Clara Campoamor) из Радикалне републиканске партије (*Partido Republicano Radical*) и Викторија Кент (Victoria Kent), чланица Радикалне републиканске социјалистичке партије (*Partido Republicano Radical Socialista*).

---

⁸³ Након још једног учешћа на изборима, 1936. године, током диктатуре Франсиска Франка (Francisco Franco) жене, којима је поново наметнута улога супруге и мајке, губе право гласа, а опет га стичу тек 1977.

⁸⁴ Такође правница и поштоватељка Ареналиног дела, ауторка студије *Жива мисао Концепсион Аренал* (*El pensamiento vivo de Concepción Arenal*, 1939) и књиге *Мој смртни грех: женско право гласа и ја* (*Mi pecado mortal: el voto femenino y yo*, 1936) у којој је аргументовала одбрану права гласа жена. Ауторка је често коришћене крилатице „Слободи се учимо упражњавајући је“ (*La libertad se aprende ejerciéndola*).

⁸⁵ У левичарским партијама преовлађивало је мишљење да није прави тренутак за увођење бирачког права за жене јер би то ишло у прилог конзервативцима и угрозило стабилност Републике. Прибојавали су се и потенцијалног утицаја Католичке цркве, претпостављајући да ће се већина жена пре гласања саветовати с исповедником, што би такође дало предност десничарском странкама.

Yolanda Rodríguez i Carlos Berbell, “4 mujeres fundamentales en la lucha por la igualdad de derechos en España”, *Confilegal*, 30. 8. 2018, S.N. <https://confilegal.com/20180830-4-grandes-mujeres-luchado-la-igualdad-derechos/> (приступљено: 1. 7. 2020).

⁸⁶ María Eugenia Pérez Montero, *Revisión de las ideas morales y políticas de Concepción Arenal*. Tesis doctoral inédita. 2002, 253–254. <https://eprints.ucm.es/4612/1/T26081.pdf> (приступљено: 30. 6. 2020).

⁸⁷ Са 161 гласом за и 121 против, усвојен је члан 36 Устава који омогућава право гласа свим грађанима и грађанкама старијим од 23 године.

⁸⁸ Рафаел Салиљас (Rafael Salillas) говорио је о њеним достигнућима у вези с реформом казног система, Гумерсиндо де Аскарате (Gumersindo de Azcárate) о друштвеним идејама, док је Антонио Санћес Могел (Antonio Sánchez Moguel) предавање посветио њеном књижевном корпусу.

Emilia Pardo Bazán, “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”, *Nuevo Teatro Crítico Año III*, Número 26 (1893): 269–270.

⁸⁹ *Ibid*, 290.

⁹⁰ “[...] con frase sobria, con reposado y firme estilo, con calor del alma, con noble serenidad de la mente y con ingenuidad propia quien busca verdades y no prestigios [...]”. (Превод И. Б.)

Ibid, 304.

Литература

- Ајала Арасил, Марија де лос Анхелес: Ayala Aracil, María de los Ángeles. *Biografía de Concepción Arenal*. S.A, S.N. http://www.cervantesvirtual.com/portales/concepcion_arenal/autora_biografia/ (приступљено: 20. 6. 2020).
- Алфејран, Хосе: Alfeirán, Xosé. “La primera mujer que votó”, *La voz de Galicia*. 12.3.2018, S.N. https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/coruna/coruna/2018/03/12/primera-mujer-voto/0003_201803H12C5997.htm (приступљено: 19. 6. 2020).
- Аренал, Концепсјон: Arenal, Konsepsjon. *Žena budućnosti*. Beograd: Partenon, 2019.
- Аренал, Концепсјон: Arenal, Concepción. *La mujer del porvenir. La educación de la mujer*. Barcelona: E-litterae, 2009.
- Аренал, Концепсјон: Arenal, Concepción. *La cuestión social (Cartas a un obrero, Cartas a un señor)*. S.A, S.N. <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/la-cuestion-social-0/html/> (приступљено: 15. 6. 2020).
- Арести, Нереа: Aresti, Nerea. “Juegos de integración y resistencia. Discursos normativos y estrategias feministas (1860–1900)”. *Historia Social* No. 68 (2010): 25–46.
- Бељић, Изабела: Beljić, Izabela. „Žena budućnosti: španski feministički manifest“. У *Žena budućnosti*, Konsepsjon Arenal, 91–117. Beograd: Partenon, 2019.
- Браун, Пени: Brown, Penny. “The Reception of George Sand in Spain”. *Comparative Literature Studies* Vol. 25, No. 3 (1988): 203–224.
- Валкарсел, Амелија: Valcárcel, Amelia. “Qué es y qué retos plantea el feminismo”. *Hacia la plena ciudadanía de las mujeres*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Urbal Red12MujerCiudad, 2004. <https://valcarcelamelia.files.wordpress.com/2015/07/que-es-y-que-plantea-el-feminismo.pdf> (приступљено: 17. 6. 2020).

Вијалет, Орели: Vialette, Aurélie. “A Woman’s Political Answer to the ‘cuestión social’ in Nineteenth-Century Spain“. *Hispanic Review* Vol. 83, No. 4 (2015): 445–466.

Гуардија, Кармен де ла: Guardia, Carmen de la. “El gran despertar. Románticas y reformistas en Estados Unidos y España”. *Historia Social* No. 31 (1998): 3–25.

Еспигадо Тосино, Глорија: Espigado Tocino, Gloria. “Pasiones políticas. La representación de la mujer política en el siglo XIX”. *Historia Social* No. 81 (2015): 151–168.

Кабале, Ана: Caballé, Anna. “Concepción Arenal y su política del espíritu”. YouTube Video, 1:00:09. Fundación Juan March. 29. 3. 2017.
<https://www.youtube.com/watch?v=6TqSq1yEB9U> (приступљено: 29. 6. 2020).

Карановић, Владимир: Karanović, Vladimir. *Španska književnost realizma*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2018.

Маесту, Марија де: Maeztu, María de. “Concepción Arenal – su vida y sus obras”. У *María de Maeztu. Una antología de textos*. Уредници Porto Ucha, Ángel Serafín, Raquel Vázquez Ramil, 243–260. Madrid: Editorial Dykinson, 2015.

Пардо Басан, Емилија: Pardo Bazán, Emilia. “Concepción Arenal y sus ideas acerca de la mujer”. *Nuevo Teatro Crítico Año III, Número 26* (1893): 269–304.

Пердисес де Блас, Луис и Елена Галего Абароа: Perdices de Blas, Luis i Elena Gallego Abaroa. *Mujeres economistas. Las aportaciones de las mujeres a la ciencia económica y a su divulgación durante los siglos XIX y XX*. Madrid: Ecobook-Editorial del Economista, 2017.

Перес Монтеро, Марија Еухенија: Pérez Montero, María Eugenia. *Revisión de las ideas morales y políticas de Concepción Arenal*. Tesis doctoral inédita. 2002.
<https://eprints.ucm.es/4612/1/T26081.pdf> (приступљено: 30. 6. 2020).

Рико Лара, Мануел: Rico Lara, Manuel. “Concepción Arenal”. *Revista Internacional de Pensamiento Político I Época*, Vol. 4 (2009): 151–161.

Родригес, Јоланда и Карлос Бербел: Rodríguez, Yolanda y Carlos Berbell. “4 mujeres fundamentales en la lucha por la igualdad de derechos en España”, *Conflegal* 30.8.2018, S.N. <https://conflegal.com/20180830-4-grandes-mujeres-luchado-la-igualdad-derechos/> (приступљено: 1. 7. 2020).

Сакристан, Мартин: Sacristán, Martín. “Concepción Arenal, la primera gran mujer española”, *Revista cultural La sogá*, 7.3.2018, S.N. <https://lasoga.org/concepcion-arenal-la-primera-gran-mujer-espanola/> (приступљено: 14. 6. 2020).

Стјуарт Мил, Џон: Stuart Mill, John. *The Subjection of Women*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1869. <https://archive.org/details/subjectionofwome00millrich> (приступљено: 10. 6. 2020).

Уертас Гарсија-Алехос, Рафаел: Huertas García-Alejos, Rafael. “El niño golfo: infancia y delincuencia en el pensamiento médico-social del cambio del siglo”. У *Salvad al niño. Estudios sobre la protección a la infancia en la Europa Mediterránea a comienzos del siglo XX*. Уредник Enrique Perdiguero Gil, 301–324. València: Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 2004.

Фернандес Лосада, Еделмира: Fernández Losada, Edelmira. “Formas de libertad femenina en Emilia Pardo Bazán”. *Aposta. Revista de Ciencias Sociales* Núm. 70 (2016): 84–101.

Фидел, Енрике: Fidel, Enrique. “‘Chalets’ adosados del siglo XIX en el barrio de Tetuán (Madrid)”. *Urban Idade*, 19.6.2008, S.N. <https://urbancidades.wordpress.com/2008/06/19/%E2%80%9Cchalets%E2%80%9D-adosados-del-siglo-xix-en-el-barrio-de-tetuan-madrid/> (приступљено: 21 .6. 2020).

Izabela Beljić
izabela@fil.bg.ac.rs
Faculty of Philology
University of Belgrade

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2020.10.10.9>
UDC: 821.134.2.09 Аренал К.
141.72(460)"18"
Original scientific article

Concepcion Arenal's Feminist, Social and Criminal Justice Ideology: a Contribution to Textual Analysis

The article analyses the literary legacy of Concepcion Arenal, one of the first feminists in Spain. Working in diverse areas, this activist and reformer made an immeasurable contribution to the struggle for a free and just society during the second half of the 19th century. The first section of the paper provides an insight into her achievements in humanitarian, criminal, and international law, as well as the prison reform, while the second part contrasts the author's engagement in resolving the social issues of the era, the struggle for human rights, especially labour and women's rights. Special attention is paid to Concepcion Arenal's endeavours in the field of female emancipation in Spain, entailing primarily the right to education and work. On the selected literary corpus, which consists of her most important feminist studies: *A Woman of the Future* and *Women's Education*, the most important postulates of early feminism in Spain are analysed through a descriptive review of the content of the texts. The importance of the Spanish author's literary thought at that moment and its influence on the future generations of Spanish feminists are also re-examined.

Keywords: Concepción Arenal, Early Feminism in Spain, Human Rights, Women's Right to Education, Women's Labour Rights.

* * *

Izabela Beljić
izabela@fil.bg.ac.rs
Facultad de Filología
Universidad de Belgrado

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2020.10.10.9>
CDU: 821.134.2.09 Аренал К
141.72(460)"18"
Artículo científico original

La ideología feminista, social y del derecho penal de Concepción Arenal: una contribución al análisis textual

El artículo analiza el legado literario de Concepción Arenal, una de las primeras feministas de España. Con su labor desempeñada en diversos campos, esta activista y reformadora hizo una contribución inconmensurable a la lucha por una sociedad libre y justa durante la segunda mitad del siglo XIX. La primera parte del artículo ofrece un panorama tanto de sus logros en derecho humanitario, penal e internacional como de la reforma penitenciaria, mientras que la segunda parte contrasta el compromiso de la autora en la resolución de los problemas sociales de la época, la lucha por los derechos humanos, especialmente los derechos laborales y los de las mujeres. Se presta especial atención a los esfuerzos de Concepción Arenal en el campo de la emancipación femenina en España que implica principalmente el derecho a la educación y al trabajo. Se analizan los postulados más importantes del

feminismo temprano en España, a través de una revisión descriptiva del contenido del texto en el corpus literario seleccionado, que consta de sus estudios feministas más importantes: *La mujer del porvenir* y *La educación de la mujer*. También se reexamina la importancia del pensamiento literario de la autora española en el momento actual y su influencia sobre las futuras generaciones de feministas españolas.

Palabras clave: Concepción Arenal, feminismo temprano en España, derechos humanos, derecho a la educación de las mujeres, derechos laborales de las mujeres.